

hm. Ryszard Polaszewski

HISTORIA HARCERSTWA W PIGUŁCE

Mając świadomość niskiego stanu wiedzy wielu instruktorów na temat historii harcerstwa, postanowiliśmy w tym wyjątkowym numerze przedstawić minimum wiedzy historycznej, którą powinien posiadać dobry instruktor ZHP. Ale cóż to jest to minimum?

Postanowiliśmy skorzystać z opracowania hm. Ryszarda Polaszewskiego, przygotowanego do poradnika harcerskiego wydanego przez Poczta Harcerską Szczecin II.

Sądzymy, że opracowanie przygotowane z myślą o harcerzach jest dla drużynowego, dla instruktora takim minimum wiedzy, bo – parafrazując znane słowa Andrzeja Małkowskiego – **jeśli wymagam znajomości historii od nastoletniego smyka, to o ilez bardziej muszę tego wymagać od siebie...**

redakcja

POCZĄTKI

Wiadomości o skautingu dotarły na ziemię polskie (znajdujące się pod zaborami) w 1909 r. Pod wpływem pierwszych publikacji samorzutnie powstawały zastępy i drużyny (pierwsze w 1910 r.). Zaproponowany przez gen. Roberta Baden-Powella nowy system wychowawczy postrzegany był jako dobry sposób wychowania młodzieży na żołnierzy i przyszłych obywateli odrodzonej Polski. Dlatego skautingiem zainteresowały się przede wszystkim organizacje niepodległościowe: „Zarzewie” (organizacja akademicka, która w ramach Polskich Drużyn Strzeleckich przygotowywała młodzież do walki o niepodległość), „Sokół” (towarzystwo sportowe o charakterze patriotycznym) i „Eleusis” (katolickie stowarzyszenie abstynenckie). Przy lwowskim „Sokole” (w zaborze austriackim) powstało Związkowe Naczelnictwo Skautowe, a Andrzej Małkowski zorganizował pierwszy kurs skautowy na początku 1911 r. W dniu 22 maja 1911 r. **Andrzej Małkowski (biogram na str. 15)** wydał rozkaz tworzący oficjalnie pierwsze cztery drużyny skautowe we Lwowie (jest to często uznawane jako symboliczny dzień powstania harcerstwa). W zaborze rosyjskim w końcu 1911 r. powstała nielegalna Naczelna Komenda Skautowa skupiająca drużyny powstające przy

prze czytaj!

ALEKSANDER KAMIŃSKI
Andrzej Małkowski

Biografia założyciela harcerstwa napisana jest bardzo interesująco. Niektóre fakty relacjonowane są jak dobra powieść przygodowa. Na podstawie tego tekstu możemy nie tylko dowiedzieć się, co to znaczy być dzielnym, ale także, że Andrzej Małkowski był zwykłym człowiekiem i zdarzało mu się popełniać niewybaczalne błędy... Jak nam wszystkim.

różnych organizacjach niepodległościowych. W zaborze pruskim pierwsze drużyny skautowe (działające nielegalnie) powstały w Poznaniu w 1912 r. Ważnym wydarzeniem pierwszego okresu tworzenia polskiego skautingu był wyjazd polskich skautów ze wszystkich zaborów we wspólnej reprezentacji (pod wodzą Andrzeja Małkowskiego) na zlot skautów w Birmingham w lipcu 1913 r.

Podczas I wojny światowej działalność skautowa uległa zachwianiu ze względu na zmobilizowanie części instruktorów i skautów do armii zaborczych oraz wstępowanie kadry skautowej do Legionów Polskich. 1 listopada 1916 r. w Warszawie odbył się zjazd zjednoczeniowy, zorganizowany przez wszystkie organizacje harcercskie działające w byłym zaborze rosyjskim. W jego wyniku powstała nowa organizacja pod nazwą Związek Harcerstwa Polskiego, który jako odznaki organizacyjne przyjął krzyż harcercski i lilijkę. W ten sposób harcerstwo usamodzielniało się, wychodząc spod nadzoru i opieki innych organizacji. Tuż przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości w dniach 1-2 listopada 1918 r. w Lublinie obradował zjazd przedstawicieli wszystkich polskich ośrodków skautowych. Postanowiono na nim utworzyć wspólną dla wszystkich organizację – Związek Harcerstwa Polskiego.

OKRES MIĘDZYWOJENNY

Natychmiast po zakończeniu I wojny światowej (11 listopada 1918 r.) harcerze włączyli się w walkę o granice odrodzonej Ojczyzny. Wzięli licznie udział w obronie Lwowa („orleńskie”), powstaniu wielkopolskim, trzech powstaniach śląskich, wojnie polsko-bolszewickiej i plebiscytach, prowadzonych na terenach spornych. W ten sposób harcerstwo spełniło pokładane w nim nadzieje na wychowanie nowego pokolenia aktywnych obywateli-patriotów. Równocześnie na początku lat 20. nastąpił odpływ młodzieży z organizacji związany z faktem, iż główny cel pierwszych lat harcerstwa – odzyskanie niepodległości – został osiągnięty. Harcerstwo musiało postawić sobie nowe cele i zdefiniować swoją rolę w niepodległej ojczyźnie. Przykładem takich poszukiwań było powstanie innych organizacji czerpiących z dorobku ZHP. Było to działające w latach 1921-23 Wolne Harcerstwo, domagające się zerwania z militarystką i zachęcające do zwro-

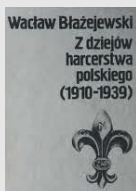
**ANDRZEJ
MAŁKOWSKI**
(31.10.1888 –
16.01.1916)

Urodzony w Tręb-
kach k. Kutna. Je-
den z twórców pol-
skiego harcerstwa,
wybitny instruktor,
działacz organi-
zacji niepodległościowych.

Autor pierwszego polskiego prze-
kładu książki R. Baden-Powella
Scouting for Boys. Wiosną 1911 r.
komendant pierwszego kursu
skautowego w Brzuchowicach k.
Lwowa. Członek Komendy Skauto-
wej powołanej w dniu 22 V 1911 r.
rozkazem nr 1/11. Redaktor pisma
„Skaut”. W 1913 r. uczestniczył
w wyprawie polskich skautów na
III zlot skautów brytyjskich w Bir-
mingham.

Po wybuchu I wojny światowej wy-
jechał do Stanów Zjednoczonych,
a potem do Kanady, gdzie wstąpił
do armii kanadyjskiej. W 1918 r.
przeszedł do Armii Polskiej gen.
Józefa Hallera. Wysłany z misją do
gen. Lucjana Żeligowskiego, pod
którego dowództwem koncentro-
wały się w Odessie oddziały pol-
skie. Zginął na statku „Chaouia”,
który w zatoce Messyńskiej natknął
się na minę i zatonał.

WACŁAW BŁAŻEJEWSKI *Z dziejów harcerstwa polskiego (1910-1939)*

Wacław Błażejowski – historyk-amator i wydawca spisał historię harcerstwa od początku ruchu do wybuchu II wojny światowej. Prowadzi czytelnika przez kolejne lata, wydobywając najważniejsze wydarzenia, starając się opisywać je obiektywnie. Autor w krótkich artykułach zajmuje się różnorodnymi problemami harcerstwa.

Książka Błażejowskiego stanowi dziś bez wątpienia najlepsze i najprostsze kompendium wiedzy o harcerstwie jego pierwszych trzydziestu lat. Zamieszczonych jest w niej dużo interesujących zdjęć, a w aneksie między innymi zawarte są życiorysy najbardziej zasłużonych instruktorów harcercskich.

JADWIGA FALKOWSKA

(30.10.1889 – 7.07.1944)

Urodzona w Twerze w Rosji. Nauczycielka, działaczka społeczna, wybitna instruktorka harcerska, harcmistrzyni Rzeczypospolitej.

Studiowała we Lwowie i tam w 1911 r. zetknęła się po raz pierwszy ze skautingiem żeńskim. W 1912 r. została komendantką drużyn żeńskich, objęła też po Oldze Drahonowskiej III Lwowską Drużynę Skautową im. E. Plater. Przed wybuchem I wojny światowej organizowała żeńskie drużyny w Wilnie, Poznaniu, Warszawie, koordynowała pracę żeńskich drużyn we wszystkich zaborach, organizowała żeńskie kursy skautowe. W latach 1915-1918 organizowała w Moskwie polskie drużyny na wychodźstwie. W 1919 r. weszła w skład pierwszego Naczelnictwa ZHP. W latach 20. była dwukrotnie komendantką Chorągwi Warszawskiej Harcererek, a także Naczelniczką Harcererek. Uczestniczyła w VII Światowej Konferencji WAGGGS w Szwajcarii w 1934 r.

Po wybuchu II wojny światowej kierowała szpitalem polowym, była komendantką chorągwi i Pogotowia Harcererek. Zginęła w czasie Powstania Warszawskiego.

JADWIGA ZWOLAKOWSKA

(19.03.1895 – 9.12.1944)

Urodzona w majątku Głębokie na Podlasiu. Pionierka żeńskiego ruchu zuchowego, harcmistrzyni.

W 1915 r. rozpoczęła pracę jako nauczycielka w polskiej szkole w Kiszyniowie i tam założyła jeden z pierwszych zastępów harcererek i harcerzy. W 1921 r. wróciła do Warszawy, pracowała w szkole powszechnej, prowadząc przez długie lata 38 Drużynę Harcererek, która z czasem rozrosła się w Hufiec Wola.

W 1926 r. weszła w skład Komisji Zuchów przy Wydziale Programowym GK Harcererek, a od 1928 r. objęła kierownictwo samodzielnego Wydziału Zuchów. W 1933 r. wydała podręcznik *W gromadzie zuchów*, następnie *Piosenki i tańce zuchowe*, *Opowiadania zuchowe*, *Gry zuchowe*.

tu w kierunku puszczańskich idei T. E. Setona. Drugą było Czerwone Harcerstwo, działające od 1926 r. w środowiskach robotniczych. W ZHP poszukiwania nowej formuły działania doprowadziły do rozwoju ruchu zuchowego i wędrowniczego oraz rozwoju specjalności.

W drugiej połowie lat 20. zaczął rozwijać się ruch zuchowy. W organizacji żeńskiej jego twórczyniami były: **Jadwiga Falkowska (patrz obok)**, Jadwiga Ziemkiewiczówna i **Jadwiga Zwolakowska (patrz obok)** (współautorki podręcznika *W gromadzie zuchów*). W organizacji męskiej reformatorem ruchu zuchowego był Aleksander Kamiński (autor *Antka Cwaniaka* i *Książki wodza zuchów*). Ruch zuchowy w całym ZHP zaczął pracować metodą opracowaną przez Kamińskiego. W latach 30. narodził się ruch wędrowniczy. W 1937 r. ukazała się książka Pawła Puciaty „Wędrownicy”, a w 1938 r. wprowadzono „namiennik wędrowniczy”. W 1939 r. ukazała się książka *Harcerki – wędrowniczki* pod red. Jadwigi Wierzbiańskiej, podsumowująca prace wędrownicze organizacji żeńskiej. W końcu lat trzydziestych najsilniejsze drużyny zaczęły się przekształcać w szczepy harcerskie zapewniające ciągłość działania od zucha do wędrownika. Zmiany metodyczne i organizacyjne wzmocniły szkoły instruktorskie działające w Sromowcach Wyżnych, na Buczu, w Nierodzimiu i Górkach Wielkich. Nowatorska działalność ZHP przejawiała się również w tworzeniu drużyn specjalnościowych, propagujących turystykę, szybownictwo, baloniarstwo, łucznictwo, narciarstwo, krótkofalarstwo i inne specjalności. Najsilniejszą specjalnością stało się żeglarstwo. W czerwcu 1935 r. ukończona została w Gdyni przebudowa jachtu „Zawisza Czarny”.

ZHP składał się z trzech części: Organizacji Harcerzy, Organizacji Harcererek i Ruchu Przyjaciół Harcerstwa. Oddzielne były drużyny, hufce, chorągwie oraz Główne Kwatery. Wspólne było Naczelnictwo z Przewodniczącym ZHP na czele (podobna struktura organizacji dziś jest w ZHR). Od początku Związek Harcerstwa Polskiego otoczony było opieką państwa. Protektorem ZHP był Józef Piłsudski, a potem prezydenci RP. W roku 1936 władze państwowe uznały ZHP za stowarzyszenie wyższej użyteczności. Pod koniec lat 30. ZHP liczył ponad 200 tys. członków.

Ważnym wydarzeniem 20-lecia był Jubileuszowy Zlot 25-lecia w Spale w lipcu 1935 r. Wzięło w nim udział ponad 25 tys. harcererek i harcerzy. ZHP był również aktywny na arenie międzynarodowej. **Olga Małkowska (poniżej)** uczestniczyła w budowaniu międzynarodowej wspólnoty skautek (WAGGGS).

OLGA MAŁKOWSKA Z D. DRAHONOWSKA

(1.09.1888 – 15.01.1979)

Urodzona w Krzeszowicach. Wychowawczyni, wybitna działaczka i instruktorka harcerska, harcmistrzyni Rzeczypospolitej. W czasie studiów we Lwowie włączyła się w przeszczepianie skautingu na grunt polski. Drużynowa III Lwowskiej Drużyny Skautowej, a następnie założycielka żeńskich drużyn w Zakopanem. Żona Andrzeja Małkowskiego. Jej drużyna pierwsza używała pozdrowienia „Czuwaj!”. Współautorka tekstu Hymnu Harcerskiego (dostosowała do melodii pieśni „Na barykady” słowa wiersza Ignacego Kozińskiego i dopisała refren). W latach 1915-1921 przebywała w Anglii i Stanach Zjednoczonych. Po powrocie do Polski od 1925 r. organizowała Harcerską Szkołę Pracy w Sromowcach Wyżnych znaną jako „Cisowy Dworek”. Przewodniczyła VII Światowej Konferencji WAGGGS na Buczu w 1932 r. i została wybrana do Komitetu Światowego. W latach 1939-1961 przebywała na emigracji w Anglii. Była członkinią najwyższych władz ZHP poza granicami Kraju. Po powrocie do kraju zamieszkała w Zakopanem, gdzie zmarła.

Reprezentacje ZHP uczestniczyły w skautowych Jamboree w Danii (1924), Anglii (1929), na Węgrzech (1933) i w Holandii (1937), zyskując uznanie skautów z całego świata.

II WOJNA ŚWIATOWA

Jeszcze przed wybuchem wojny członkowie ZHP stanęli do służby w ramach Pogotowia Wojennego Harcerek i Harcerzy. We wrześniu 1939 r. harcerze wzięli czynny udział w obronie ojczyzny (Warszawa, Gdynia, KłECKO, Katowice, Grodno i wiele innych miejsc). Po zajęciu kraju przez III Rzeszę i ZSRR harcerstwo przeszło do działań konspiracyjnych. Organizacja męska działała pod kryptonimem „Szare Szeregi” (utworzone 27 września 1939 r.), realizując program wychowania: Dziś – Jutro – Pojutrze („Dziś” – bieżąca walka konspiracyjna, „Jutro” – powstanie przeciwko okupantowi, „Pojutrze” – odbudowa wolnej Polski). Kolejnymi jego naczelnikami byli: **Florian Marciniak (str. 17)** do maja 1943 r., **Stanisław Broniewski (str. 20)** do października 1944 r. i Leon Marszałek do rozwiązania Szarych Szeregów w styczniu 1945 r.

Harcerki działały w konspiracyjnej organizacji „Związek Koniczyn” (od 1943 r. kryptonim „Bądź Gotów” – choć potocznie często mówiono o żeńskich Szarych Szeregach). Prowadziły działalność pomocniczą: służba wojskowa (sanitarna i łącznościowa), opieka nad sierotami i więźniami, kolportaż podziemnej prasy, tajne nauczanie. Na czele organizacji stały: **Józefina Łapińska (patrz obok)** (komendantka) oraz **Maria Wocalewska (patrz obok)** i Zofia Florczak.

Instruktorzy związani z nurtem katolicko-narodowym powołali organizację konspiracyjną Hufce Polskie (Harcerstwo Polskie – HP). Celem tej organizacji było uchronienie młodzieży harcerskiej przed skutkami wojny przez prowadzenie typowo harcerskiej działalności, łącznie z akcją obozową. Na czele HP stał **Stanisław Sedlaczek (str. 18)**, a po jego śmierci w Oświęcimiu Witold Sawicki.

Najbardziej heroiczną działalnością podziemnego harcerstwa był udział w Powstaniu Warszawskim (1 sierpnia – 2 października 1944 r.). W powstaniu

FLORIAN MARCINIAK

(4.05.1915 – 20 (lub 21).02.1944)

Urodzony w Gorzycach pod Czempiniem. Pierwszy naczelnik Szarych Szeregów. Był drużynowym 21 Poznańskiej Drużyny Harcerzy im. Tadeusza Rejtana, wiceprezesem Akademickiego Koła Harcerskiego im. Heliodora Świącickiego w Poznaniu, kierownikiem Wydziału Młodzieży w Wielkopolskiej Komendzie Chorągwi Harcerzy. W latach 1937-1938 pełnił funkcję zastępcy komendanta Harcerskiej Szkoły Instruktorskiej w Górkach Wielkich. Z chwilą wybuchu II wojny światowej komendant Wojennego Pogotowia Harcerzy. 27 września 1939 r. otrzymał nominację na naczelnika Szarych Szeregów. 6 maja 1943 r. aresztowany w Warszawie przez gestapo i przesłuchiwany. W czasie transportu do Poznania Florian usiłował uciec. Zmaltretowany został umieszczony w katowni poznańskiej – Forcie VII, potem wywieziony do obozu w Żabikowie pod Poznaniem, a następnie do obozu koncentracyjnego w Gross Rosen, w którym został zamordowany.

JÓZEFINA ŁAPIŃSKA

(18.09.1900 – 27.07.1986)

Wybitna instruktorka i działaczka harcerska, harcmistrzyni.

W latach 1929-1934 komendantka Kielecko-Radomskiej Chorągwi Harcerok. W latach 1931-1939 – komendantka stacji i szkoły instruktorskiej Harcerstwa Żeńskiego na Buczu. Członkini Głównej Kwatery Harcerok. Reprezentowała ZHP w międzynarodowym ruchu skautowym.

W 1938 r. powołana na stanowisko komendantki Pogotowia Harcerok, pełniła tę funkcję przez całą okupację. Organizowała szkolenie harcerok w wojskowych służbach pomocniczych oraz służbę opiekuńczo-wychowawczą dla dzieci.

Po wojnie pracowała jako adiunkt w Instytucie Gruźlicy. Autorka m.in. *Harcerki na wiadach* i opracowań dotyczących udziału harcerok w walce z okupantem.

MARIA WOCALSKA

(29.04.1885 – 4.08.1944)

Urodzona w Łodzi. Wybitna instruktorka i działaczka harcerska, harcmistrzyni Rzeczypospolitej.

W 1913 r. została przyboczną w I Drużynie Skautowej im. Emilii Plater. W latach 1914-1916 pełniła funkcję komendantki drużyn łódzkich. W 1915 r. była delegatką na Walny Zjazd Polskiej Organizacji Skautowej w Piotrkowie i została wybrana na członka Komendy Naczelnej POS. W 1918 r. weszła do Prezydium Zjazdu Zjednoczeniowego wszystkich organizacji harcerskich w kraju. Została członkinią Rady Naczelnej, a w 1921 r. Naczelniczką Harcerok. W latach 1923-1926 – wiceprzewodnicząca ZHP. Na Zlocie Jubileuszowym w Spale w 1935 r. była członkiem rady programowej i kierowała grupą byłych harcerok.

W czasie II wojny światowej weszła do Komendy Pogotowia Harcerok, współpracowała z PCK, prowadziła dom opiekuńczy dla dzieci w Skolimowie.

**STANISŁAW
SEDLACZEK**
(31.01.1892 –
3.08.1941)

Urodzony w Kołomyi. Pedagog, wybitny instruktor i działacz harcerski, harcmistrz Rzeczypospolitej.

W 1913 r. wszedł do Związkowego Naczelnictwa Skautowego jako sekretarz. W latach 1915-1919 przebywał w Kijowie, kierując jako naczelnik pracą Harcerstwa Polskiego w Państwie Rosyjskim. W 1919 r. wyjechał do Warszawy, gdzie wszedł w skład Wydziału Wykonawczego Naczelnej Rady Harcerskiej.

W latach 1919-1921 oraz 1925-1931 był Naczelnikiem Głównej Kwatery Męskiej. Kilkakrotnie delegat na światowe konferencje skautów. W 1932 r. odsunięty od kierowania ZHP za poglądy katolicko-narodowe.

W czasie okupacji hitlerowskiej współtwórca Harcerstwa Polskiego (Hufców Polskich – HP) i pierwszy naczelnik harcerzy tej organizacji.

Za działalność konspiracyjną został aresztowany i zesłany do Oświęcimia, gdzie zginął.

walczyły harcerskie bataliony „Zośka”, „Parasol”, „Wigry” i „Gustaw” oraz wiele mniejszych oddziałów. Instruktorzy i harcerski prowadziły szpitale polowe, służyły jako łączniczki i przewodniczki w kanałach, najmłodszy działali jako listonosze Harcerskiej Poczty Polowej.

POWOJENNA ODBUDOWA

Już od 1944 r. na wyzwolonych terenach powstawały samorzutnie drużyny harcerskie. Do pracy w odradzającym się ZHP powracała przedwojenna i szaroszeregowa kadra instruktorska, wiceprzewodniczącym ZHP został **Aleksander Kamiński (str. 19)**. Do drużyn zgłaszały się rzesze młodych ludzi. Harcerstwo aktywnie włączyło się do odbudowy zniszczonego kraju i zagospodarowywania ziem zachodnich w ramach programu Harcerskiej Służby Polsce. Drużyny działały na podstawie przedwojennych zasad i regulaminów.

Równocześnie kierownictwo ZHP było stopniowo zawłaszczane przez władze PRL. Jednak w wielu środowiskach harcerskich dominowało poparcie dla ruchów opozycyjnych wobec komunistów. Wielu harcerzy działało w organizacjach konspiracyjnych. W czerwcu 1946 r. w czasie odbywającego się w Szczecinie zlotu młodzieżowego „Trzymamy straż nad Odrą” doszło do konfrontacji członków komunistycznego ZWM z harcerzami z ZHP, którzy otwarcie poparli opozycyjny PSL i jego przywódcę Stanisława Mikołajczyka. Przyspieszyło to dążenie komunistów do zawłaszczenia organizacji.

LIKWIDACJA

Jesienią 1948 r. rozpoczęła się stopniowa likwidacja ZHP. Z władz sukcesywnie byli odwołani niegodzący się na zmiany instruktorzy (już w 1947 r. z władz ustąpił Aleksander Kamiński). Zlikwidowano podział na organizację męską i żeńską, tworząc wspólne Naczelnictwo i łącząc komendy chórów i hufców (była to okazja do zmian personalnych). Zlikwidowano również autonomiczny Ruch Przyjaciół Harcerstwa. W grudniu 1948 r. narada

przeczytaj!

STANISŁAW BRONIEWSKI *Całym życiem*

Wspomnienia naczelnika Szarych Szeregów. Broniewski barwnym, interesującym językiem stara się pokazać, czym był ten ruch, jak został stworzony i jak nim kierowano. Analizy autora czasem dla wytrawnych historyków wydają się w niektórych miejscach niepełne, ale dla harcerzy starszych, wędrowników czy młodych instruktorów opowieść druha Naczelnika jest doskonałym materiałem do przemyśleń, jest kompendium wiedzy o tamtych czasach.

Warto znać „Całym życiem”, by pamiętać nie tylko wydarzenia, ale także ich przyczyny i skutki.

komendantów chorągwi zdecydowała o zerwaniu z tradycją skautową i odejściu od metody harcerskiej. Z organizacji zaczęto masowo usuwać doświadczonych instruktorów, równocześnie nagminnie nadawano stopień harcmistrza działaczom komunistycznego Związku Młodzieży Polskiej. Zakazano noszenia krzyży harcerskich i lilijek – w to miejsce wprowadzając nowy znaczek tzw. czuwającą – i odrzucono mundury harcerskie. Na początku 1950 r. władze ZMP podjęły uchwałę o przejęciu kierownictwa nad ZHP. Związek Harcerstwa Polskiego zaprzestał działania (z formalnego punktu widzenia cały czas istniał).

Część instruktorów i harcerzy zeszała do podziemia, tworząc tzw. drugą konspirację harcerską. Działo około 100 organizacji. Prowadziły one działalność o charakterze patriotycznym i niepodległościowym – zwykle bez broni. Bardzo wielu instruktorów i harcerzy starało się prowadzić działalność harcerską i zabezpieczało harcerskie pamiątki. Byli za to tropieni przez służby specjalne, a złapani stawiani przed sądami i skazywani na wieloletnie wyroki więzienia. W ramach ZMP działała Organizacja Harcerska (OH), która starała się być kopią radzieckiego Pioniera. OH ZMP była organizacją dziecięcą (należeli uczniowie do 7 klasy szkoły podstawowej), która miała niewiele wspólnego z harcerstwem. Była masowa, często należały do OH całe klasy, prowadzili je nauczyciele, którzy nie tylko bawili się z harcerzami i podejmowali służbę na rzecz ludzi lub przyrody, ale także musieli przeprowadzać dla dzieci zebrania czy odczyty – to w wielu szkołach doprowadziło do wychowawczej klęski. W połowie lat 50. na fali odwilży zaczęto zmiany w OH, zmierzające do powrotu do niektórych metod harcerskich, co doprowadziło do wyodrębnienia się na wiosnę 1956 r. autonomicznej Organizacji Harcerskiej Polski Ludowej (OHPL).

HARCERSTWO W PRL

Po politycznych przemianach w Polsce w październiku 1956 r. powstała szansa na reaktywowanie ZHP. Nastąpiło to na tzw. Zjeździe Łódzkim w grudniu 1956 r. Doszło tam do kompromisu między z jednej strony kadrą OHPL, a z drugiej – instruktorami z Szarych Szeregów oraz kadrą z Krakowa i innych miast, spontanicznie odtwarzającą oddolnie ZHP. 10 grudnia

**ALEKSANDER
KAMIŃSKI**
(20.10.1903 –
15.03.1978)

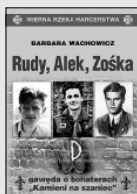
Urodzony w Warszawie. Pedagog, wychowawca, doktor filozofii, profesor nadzwyczajny nauk humanistycznych, wybitny instruktor, twórca metody wychowej, harcmistrz.

Przeszedł wszystkie szczeble harcerskiej kariery. Do harcerstwa wstąpił w Humaniu na Ukrainie, gdzie spędził dzieciństwo i wczesną młodość. W latach 20. instruktor w Komendzie Chorągwi Warszawskiej Harcerzy, w latach 1928-1929 – komendant Chorągwi Mazowieckiej. W 1933 r. objął kierownictwo szkół instruktor-skich dla drużynowych zuchowych – najpierw w Nierodzimiu, a potem w Górkach Wielkich.

Od listopada 1939 r. do wybuchu Powstania Warszawskiego był redaktorem „Biuletynu Informacyjnego AK”. Od 1941 r. pełnił funkcję szefa Biura Informacji i Propagandy Okręgu Stołecznego AK: kierował małym sabotażem, był komendantem organizacji „Wawer”.

Po wojnie włączył się aktywnie do odbudowy Związku. W latach 1945-1948 wiceprzewodniczący ZHP, po Zjeździe Łódzkim (1956-58) przewodniczący Rady Naczelnej ZHP.

Autor trylogii *Antek Cwaniak*, *Krąg Rady*, *Książka drużynowego zuchów* oraz *Kamieni na szaniec*, *Zośki i Parasola*, *Andrzeja Małkowskiego* a także wielu prac z dziedziny pedagogiki i historii związków młodzieży.

BARBARA WACHOWICZ
Rudy, Alek, Zośka

W swej książce Barbara Wachowicz opisuje losy trzech bohaterów dobrze znanych z lektury szkolnej – „Kamieni na szaniec” Aleksandra Kamińskiego. Jednak czyni to w odmienny sposób – mamy tutaj możliwość bliższego poznania „Rudego”, „Alka” i „Zośki” dzięki opowieściom ich najbliższych, publikowanym listom oraz ogromnej liczbie zgromadzonych zdjęć. Jest to jedna z książek tej autorki wydanych w cyklu „Wierna rzeka harcerstwa”.

STANISŁAW BRONIEWSKI „ORSZA” (29.12.1915 – 30.12.2001)

Urodzony w Warszawie. Dr hab. ekonomii, ppor. AK, naczelnik Szarych Szeregów.

W 1928 r. wstąpił do 3 Warszawskiej Drużyny Harcerzy im. x. J. Poniatowskiego. W czasie studiów instruktor Chorągwi Wielkopolskiej. We wrześniu 1939 r. współorganizował Pogotowie Harcerzy w Warszawie. Podczas II wojny światowej w Szarych Szeregach: w 1941 r. komendant Okręgu Południowego w Chorągwi Warszawskiej i Obwodu Południowego Organizacji Małego Sabotażu „Wawer”, w latach 1941-1943 komendant Chorągwi Warszawskiej. 26 III 1943 r. dowodził akcją pod Arsenałem. W maju 1943 r. po aresztowaniu Floriana Marciniaka został naczelnikiem Szarych Szeregów. Uczestnik Powstania Warszawskiego, współorganizował w Śródmieściu służbę harcerską. Po upadku Powstania wywieziony do ołlagu w Bergen-Belsen.

W 1945 r. został komendantem Związku Harcerstwa Polskiego w Niemczech. Powrócił do kraju w 1946 r. W grudniu 1956 r. wziął udział w Zjeździe Łódzkim. W roku 1989 został przewodniczącym Krajowego Komitetu Odrodzenia ZHP.

Był przewodniczącym Rady Pamięci Walk i Męczeństwa, kanclerzem Kapituły Orderu Orła Białego i członkiem Kapituły Orderu Wojennego Virtuti Militari, honorowym przewodniczącym Stowarzyszenia Szarych Szeregów.

Autor ponad 200 prac z historii II wojny światowej i książek, m.in.: *Całym życiem. Szare Szeregi w relacji naczelnika, Florian Marciniak. Naczelnik Szarych Szeregów, To nie takie proste.*

1956 r. zapadła ostateczna decyzja o reaktywowaniu ZHP i powołaniu Naczelnej Rady Harcerskiej. Przewodniczącym NRH został Aleksander Kamiński, a naczelnikzką Zofia Zakrzewska. Przywrócony został tradycyjny mundur, krzyż i lilijka. Ceną za odrodzenie organizacji była konieczność zgody na ścisłą współpracę z rządzącą w Polsce PZPR (partią komunistyczną).

Przez pierwsze dwa lata udało się odbudować ZHP i przeszkolić nowe pokolenie młodych instruktorów. Jednak PZPR nie dała za wygraną i ponownie przejęła władzę nad organizacją. W 1958 r. z ZHP odszedł Kamiński. Wraz z jego odejściem i słowami „Idźcie pracować do drużyn” w ZHP powstały dwa „światy”: świat władz harcerskich opanowany w dużej części przez działaczy podatnych na oddziaływanie partii i drugi świat – drużyn działających w myśl tradycyjnych zasad harcerstwa. Taka sytuacja trwała do końca PRL.

Lata 1957-80 przyniosły też ciekawe inicjatywy. Rozkwitło harcerstwo na wsi, wcześniej praktycznie na niej nieobecne. Powstały drużyny Nieprzertartego Szlaku, skupiające dzieci i młodzież niepełnosprawną. W ramach „Operacji 1001 – Frombork” harcerze odbudowywali miasto Kopernika, a w ramach „Operacji Bieszczady 40” zagospodarowywali tereny Beskidu Wschodniego. W Kielcach organizowano Harcerski Festiwal Młodzieży Szkolnej, a w wielu środowiskach odbywały się wielkie rajdy turystyczne. Wydawano w dużych nakładach prasę harcerską oraz książki. Powstała Rozgłośnia Harcerska, z pierwszą w Polsce „listą przebojów”. Bardzo silny był także ruch wodny i żeglarski, dla ZHP pozyskano jacht „Zawisza Czarny II”.

Próba największej ideologizacji ZHP nastąpiła w latach 70. W 1973 r. powstał program Harcerskiej Służby Polsce Socjalistycznej, realizowany przez uczniów szkół średnich. Potocznie mówiono o drużynach w szkołach ponadpodstawowych – drużyny HSPS. W drużynach tych obowiązywały nowe mundury – tzw. koszule HSPS w kolorze jasnokawowym oraz krajki, w których przeważał kolor czerwony. W związku ze zmianą podziału administracyjnego kraju rozbite zostały dotychczasowe duże chorągwie (powstało 49 chorągwi – tyle samo, co województw). Podzielone zostały wspólnoty hufcowe – hufce zostały powołane w każdej gminie. Organizacja zamiast na jakość, postawiła na ilość. W 1978 r. ZHP liczył 3 miliony członków. W tej

prze czytaj!

ANNA ZAWADZKA

Gawędy o tych, które przewodziły

Autorka starała się utrwalić w naszej pamięci postacie wybitnych instruktorek harcerskich. Uważała, że powinniśmy wiele wiedzieć nie tylko o Andrzejce Małkowskiej, ale także o Oldze Drahonowskiej-Małkowskiej, że ważny był nie tylko „Orsza”, ale także Józefina Łapińska. W książce znaleźć można także biografie Jadwigi Zwolakowskiej i Jadwigi Falkowskiej.

liczbie ginęły autentycznie harcerskie środowiska, które widoczne były przede wszystkim w dużych miastach.

Zmiany w Polsce w sierpniu 1980 r. obudziły nowe nadzieje i siły w ZHP. W listopadzie 1980 r. powstało porozumienie Kręgów Instruktorów Harcerskich im. Andrzeja Małkowskiego (KIHAM). Jego celem była odnowa moralna harcerstwa i przywrócenie tradycyjnych metod wychowawczych. W marcu 1981 r. VII Zjazd ZHP: rozwiązał HSPS (wprowadzając w ich miejsce drużyny starszoharcerskie), przywrócił tradycyjne mundury, zalegalizował ruchy programowo-metodyczne. Ale nie przeprowadził gruntownych zmian w organizacji, które jednak postępowały oddolnie. Działalność reformatorską zahamowało wprowadzenie stanu wojennego (13 grudnia 1981 r.) i rozwiązanie porozumienia KIHAM.

Brak pełnych reform w ZHP doprowadził do powstania ruchów o charakterze nielegalnym. W styczniu 1981 r. w Lublinie zawiązał się Niezależny Ruch Harcerski, który wystąpił z ZHP. W 1983 r. środowiska postkihamowskie utworzyły w ramach ZHP Ruch Harcerstwa Rzeczypospolitej. W 1985 r. w Koninie powstała Polska Organizacja Harcerska. Czynnikiem integracyjnym tych ruchów była organizacja „Białej Służby” przy okazji kolejnych pielgrzymek do Polski papieża Jana Pawła II oraz ruch wydawniczy. Wszystkie te środowiska niezależne łączył brak wiary w reformowanie ZHP. Dlatego w okresie postępujących szybkich zmian politycznych w Polsce w 1989 r. przekształciły się w samodzielne organizacje harcerskie. NRH przekształcił się w Stowarzyszenie Harcerstwa Katolickiego „Zawisza”. Część drużyn RHR pozostała w ZHP, część utworzyła Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej, a pozostałe organizację „ZHP-1918”.

Decydujące o obliczu ZHP były Zjazdy z lat 1989 i 1990 oraz gorący okres między nimi. W marcu 1989 r. obradował XXVI Zjazd ZHP w Bydgoszczy, który dokonał zmian statutu, Prawa i Przyrzeczenia Harcerskiego oraz zdecydował o podjęciu starań o powrót ZHP do światowych organizacji skautowych. W kolejnych miesiącach miała miejsce batalia o przyszłość ZHP przy udziale Krajowego Komitetu Odrodzenia ZHP ze **Stanisławem Broniewskim „Orszą” (str. 20)** na czele i tzw. bandy czworga – **Jan Rossman (str. 23)**, **Stefan Mirowski (obok)**, **Hanka Zawadzka (str. 22)**, **Halina Wiśniewska (str. 23)**. Ostatecznie XXVIII Zjazd ZHP w grudniu 1990 r. dokonał zasadniczych zmian w ZHP, przywracając tradycyjne Przyrzeczenie i Prawo Harcer-

STEFAN MIROWSKI

(14.03.1920 – 13.07.1996)

Urodzony w Warszawie. Twórca i komendant Zawiszy, przewodniczący ZHP w latach 1990-1996.

Służbę harcerską rozpoczął w 21 Warszawskiej Drużynie Harcerzy im. gen. I. Prądyńskiego. W czasie okupacji pełnił służbę w Szarych Szeregach. Był hufcowym, komendantem okręgu, komendantem Chorągwi Warszawskiej (ul. „Wiśła”). Organizator i komendant najmłodszej gałęzi wiekowej Szarych Szeregów – Zawiszy, kierownik wydziału Pasięki (Główniej Kwatery Szarych Szeregów). Był także członkiem Komendy Głównej organizacji „Wawer”.

Po wojnie (1945-1948) pełnił funkcję zastępcy komendanta Warszawskiej Chorągwi ZHP. Usunięty w 1949 r., powrócił do służby w 1956 r., brał udział w Zjeździe Łódzkim.

Na XXVIII Zjeździe ZHP w grudniu 1990 r. został wybrany na funkcję Przewodniczącego ZHP. Zmarł nagle 13 lipca 1996 r. podczas światowej konferencji skautowej w Oslo, gdzie przewodniczył delegacji odbierającej certyfikat potwierdzający członkostwo ZHP w WOSM.

STEFAN MIROWSKI

Styl życia

Jest to zbiór krótkich gawęd ówczesnego przewodniczącego ZHP, które publikował na łamach „Czuwaj”. Niektóre z nich wygłaszał wcześniej podczas różnych spotkań i uroczystości instruktorskich. Gawędy Druha Przewodniczącego pozwalają lepiej zrozumieć, czym jest harcerstwo, jakie wartości są w nim najważniejsze, co to znaczy być harcerzem, jakie obowiązki wobec organizacji i wychowanków spoczywają na instruktorach. Właśnie z tej książki pochodzi większość cytatów Stefana Mirowskiego, tak chętnie przytaczanych przy różnych okazjach. Każdy drużynowy, każdy instruktor nie powinien zadowolili się pojedynczymi fragmentami, lecz przeczytać całą tę interesującą książkę.

ANNA ZAWADZKA
(8.02.1919 – 21.06.2004)

Urodzona w Warszawie. Anglistka, nauczycielka i autorka podręczników, wybitna instruktorka ZHP, siostra Tadeusza Zawadzkiego „Zośki”, harcmistrzyni.

W latach 1937-1942 drużynowa 14 WZDH. W latach 1942-1944 hufcowa Hufca Harcerki Warszawa-Śródmieście.

Po wojnie w latach 1945-1946 zastępczyni komendantki Warszawskiej Chorągwi Harcerki, następnie 1947-48 członkini Głównej Kwatery Harcerki, a po odrodzeniu ZHP w latach 1956-1958 kierowniczka Wydziału Kształcenia Chorągwi Warszawskiej.

W latach 80. aktywnie uczestniczyła w przeprowadzaniu zmian w ZHP. Na Zjeździe w Bydgoszczy w 1990 r. wybrana na wiceprzewodniczącą ZHP. Pełniła tę funkcję do 1993 r.

Autorka i współautorka wielu książek, m.in. opowieści biograficznej o swoim bracie *Tadeusz Zawadzki „Zośka”*, monografii dotyczących historii harcerstwa żeńskiego, w tym *Dzieje harcerstwa żeńskiego w Polsce w latach 1911-1948/49* oraz cyklu *Gawędy o tych, które przewodziły*.

skie i dokonując zmian w systemie sprawowania władzy w organizacji. Naczelnikiem ZHP został młody instruktor z Podkarpacia Ryszard Paclawski, a przewodniczącym ZHP Stefan Mirowski, instruktor Szarych Szeregów.

HARCERSTWO WSPÓŁCZESNE

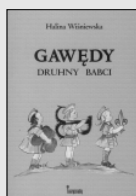
Pierwsza połowa lat 90. była dla ZHP okresem przebudowy organizacji i powrotu do struktur światowego skautingu. Nastąpiła reorganizacja chorągwi, których liczba spadła z 49 do 25, zmniejszyła się liczba hufców. W sierpniu 1993 r. prezydent RP Lech Wałęsa został Honorowym Protektorem ZHP, nawiązując tym samym do przedwojennych tradycji. W 1995 r. odbył się w Poznaniu Nadzwyczajny Zjazd ZHP, który dokonał zmian w Statucie, umożliwiających wejście ZHP w skład WOSM (wprowadzenie zasady kadencyjności władz, likwidacja dwóch rot przyrzeczenia harcerskiego – wprowadzenie jednej z formułą „pełnić służbę Bogu”). ZHP został ponownie przyjęty do Światowej Organizacji Ruchu Skautowego (WOSM) 17 stycznia 1996 r., a do Światowego Stowarzyszenia Przewodniczek i Skautek (WAGGGS) 7 marca 1996 r.

W październiku 1992 r. nastąpiło zjednoczenie ZHR i ZHP-1918 we wspólny Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej. Stowarzyszenie Harcerstwa Katolickiego „Zawisza” w 1995 r. wstąpiło do Federacji Skautingu Europejskiego. W 1997 r. Polska Organizacja Harcerska rozwiązała się, a jej drużyny zasiły ZHR.

W ZHP lata 1995-2005 bogate były w propozycje programowe (w ramach programów „Moje Ojczyzny” i „Barwy przyszłości”) aktywizujące drużyny w najważniejszych dla organizacji i Polski obszarach: *Woda jest życiem, Odkrywczy Nieznanego Świata, Paszport do Europy, Bądź Gotów, Widok z ratusza, Ścieżkami zdrowia*. Podczas powodzi w 1997 r. harcerze aktywnie włączyli się w pomoc powodzianom realizując alert „Nieść chętną pomoc bliźnim”.

Lata 1991-2000 wypełnione były harcerskimi zlotami. W 1991 r. organizacje harcerskie obchodziły 80. rocznicę powstania harcerstwa na dwóch zlotach koło Częstochowy: w Pająku (ZHP i POH) i w Olsztynie (ZHR, ZHP-

przeczytaj!

HALINA WIŚNIEWSKA
Gawędy Druhny Babcy

„Póki pamiętam dość jasno i póki czuję dość mocno, chcę Wam opowiedzieć o HARCERSTWIE. Nie jestem historykiem ani socjologiem, ani pedagogiem – nie oczekujcie zbyt uporządkowanego, źródłowego opracowania. Ale wierzę w HARCERSTWO – jest ono i było zawsze bardzo ważną częścią mojego bogatego życia” – te słowa Druhny Babcy najtrafniej objaśniają, czym jest ta książka. Ze względu na styl mogą po nią sięgnąć z powodzeniem nie tylko instruktorzy, ale też harcerze starsi czy wędrownicy – dla nich również będzie to ciekawa lektura. Szkoda, że Druhna Babcia nie dopisze już kolejnych rozdziałów...

1918, „Zawisza”). W sierpniu 1995 r., w 60. rocznicę Złotu w Spale, odbył się w Zegrzu pod Warszawą Światowy Zlot Harcerstwa Polskiego (ZHP i ZHP-pgK). W sierpniu 1999 r. odbył się Jubileuszowy Zlot X-lecia ZHR na Lednicy k. Gniezna. W sierpniu 2000 r. miał miejsce Światowy Zlot Harcerstwa Polskiego „Gniezno 2000”, podsumowujący program „Moje Ojczyzny”.

Dzięki przystąpieniu do organizacji światowego skautingu ZHP działa aktywnie na arenie międzynarodowej. W styczniu 1999 r. miał miejsce pierwszy po odzyskaniu członkostwa w WOSM oficjalny udział ZHP w 19 Jamboree w Chile. W lipcu 1999 r. odbył się w Polsce w Sanoku Zlot Skautów Europy Środkowo-Wschodniej „SAN-99”. Ponownie gospodarzami tego zlotu byliśmy w 2008 r., goszcząc w Chorzowie skautów w ramach IX Zlotu Skautów Europy Środkowej „Silesia”.

W 1999 r. nastąpiła reorganizacja ZHP związana z reformą administracji państwa – liczba chorągwi zmniejszyła się do 17. We wrześniu 2003 r. zostały wprowadzone zmiany w systemie metodycznym – nowy podział na grupy wiekowe: zuchy, harcerze, harcerze starsi (wiek gimnazjalny), wędrownicy. Przyjęty został nowy, sześciostopniowy system stopni harcerskich. XXXIII Zjazd ZHP w 2005 r. wprowadził istotne zmiany w funkcjonowaniu chorągwi – osobowość prawną oraz społeczne rady chorągwi kontrolujące działalność komend.

Na przełomie lipca i sierpnia 2007 r., w ramach obchodów stulecia skautingu, skauci z całego świata spotkali się na Światowym Skautowym Jamboree 2007 *One World – One Promise* w Hylands Park w Chelmsford w Wielkiej Brytanii (z licznym udziałem reprezentacji ZHP). O świcie 1 sierpnia 2007 r. skauci na całym świecie odnowili przyrzeczenie skautowe. W sierpniu 2007 r. prawie 10 000 harcerzy spotkało się na Zlocie ZHP „Kielce 2007”.

W 2010 r. ZHP rozpoczął obchody 100-lecia harcerstwa. W sierpniu odbył się Zlot ZHP „Kraków 2010”, który zgromadził prawie 10 000 harcerzy. Otwierając zlot premier Donald Tusk powiedział: *O ile lepszy i piękniejszy byłby świat, gdybyśmy wszyscy byli harcerzami.*

22 maja 2011 r. reprezentacje wszystkich największych organizacji harcerskich odwiedziły Lwów, by świętować 100-lecie oficjalnego powołania pierwszych polskich drużyn skautowych.

HALINA WIŚNIEWSKA

(22.09.1920 – 8.02.2011)

Urodzona w Milanówku. Architekt-urbanista, wybitna instruktorka ZHP, harcmistrzyni.

W latach 1939-1944 drużynowa 10 WDH-ek, komendantka Hufca Harcerek Mokotów. Po wojnie, w latach 1945-1949 komendantka Hufca Harcerek Śródmieście i członkini komendy Warszawskiej Chorągwi Harcerek ZHP.

Aktywnie uczestniczyła w zmianach w ZHP pod koniec lat 80. – współtworzyła tzw. bandę czworga.

W latach 1997-1999 pełniła funkcję komendantki Hufca ZHP Warszawa-Mokotów. W latach 2000-2001 współtworzyła Muzeum Harcerstwa. Najmłodszemu pokoleniu harcerskiemu jest znana jako autorka książki *Gawędy druhy Babci*.

JAN ROSSMAN

(6.12.1916 – 13.06.2003)

Urodzony w Warszawie. Wybitny inżynier, porucznik AK, instruktor ZHP, harcmistrz.

Wychowanek i drużynowy 3 Warszawskiej Drużyny Harcerzy im. x. J. Poniatowskiego.

W czasie II wojny światowej członek Pasieki – Głównej Kwatery Szarych Szeregów, kierownik Wydziału Kształcenia Starszyny, twórca „Szkoły za lasem” – kursów podharcmistrzowskich Szarych Szeregów. W Powstaniu Warszawskim oficer w batalionie „Zośka”.

W 1956 r. uczestniczył w działaniach na rzecz reaktywowania ZHP. Aktywnie brał udział w przemianach w ZHP w roku 1989 – był inicjatorem listu tzw. bandy czworga.

RYSZARD PACLAWSKI

Gra o Harcerstwo

Jest to książka przybliżająca harcerstwo lat 90. – a więc okres, gdy Ryszard Paclawski pełnił funkcję naczelnika ZHP. Książka ma oczywiście charakter subiektywny, ale właśnie przez to jest ciekawa, pozwala bowiem zrozumieć wiele problemów, zdarzeń i decyzji wokół ZHP w tamtym, przecież jeszcze nie tak odległym, okresie naszej historii. Całość wzbogacają zdjęcia oraz reprodukcje ciekawych dokumentów.